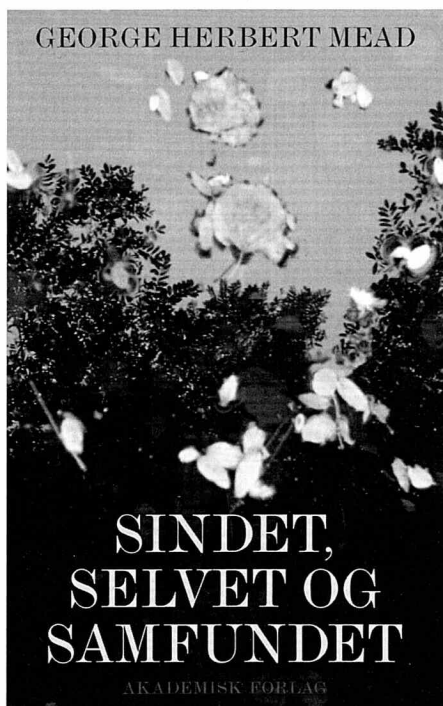

KONTAKT FREM FOR KONTRAKT

– historisk hovedværk som inspiration til aktuel social kritik

Jan Jaap Rothuizen og Thorsten Thorstensen anmelder

George Herbert Mead

Sindet, selvet og samfundet.

Akademisk Forlag, 2005.

472 s., kr. 449,-.

Oversat af Søren Willert fra: *Mind, self and society, from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago 1934.

Meads' "Sindet, selvet og samfundet" læses næsten som en spændingsroman: Her er en mand, der er på sporet af noget vigtigt og som gennem konsekvent ræsonneren løfter sløret for løsningen på gåden: hvordan bliver sindet til i den sociale interaktion?

Oversætteren Søren Willert, lektor i socialpsykologi ved Århus Universitet og mangeårig formidler af Meads tilgang, har gjort et imponerende arbejde. Ikke blot er han tro mod den originale tekst, han formår desuden at få Mead til at fremtræde som livagtig forelæser.

Sandheden er, at Mead ikke selv har skrevet dette fortsat aktuelle værk. Det var for stor en mundfuld for ham. Heldigvis tog studerende stenografiske noter fra hans forelæsninger, og efter hans død blev de bearbejdet til "Mind, self and society". Mens den engelske tekst altid har været svært tilgængelig, er den danske oversættelse ligefrem medrivende. De forholdsvise mange gentagelser gør, at man næsten kan høre Mead holde forelæsning, og følge med i hans levende forsøg på at tænke konsekvent.

Bogen er spændende både på grund af indholdets aktualitet og af indholdets historicitet. Forelæsningerne foregik sidst i 1920-erne, hvor vi møder en mand med en betydningsfuld sag, som udreder trådene i en engageret diskussion med de øvrige aktører om teordannelser indenfor psykologien. Videnskaben var endnu ung og med lidt god vilje kunne en enkelt person have overblik over det hele, inklusive de filosofiske rødder. At skabe viden handlede for Mead om at forstå og forklare virkeligheden, sådan som den fremtræder i menneskers adfærd og handlinger, og ikke om at lave erfaringsvidenskabelige kontrollerede forsøg.

PRAKTISK INTERSUBJEKTIVITET

Mead så ingen idé i at antage, at sindet var en rent subjektiv størrelse med sig selv som årsag. På den anden side mente han heller ikke det kunne passe, at

sindet kun skulle være et biprodukt, som man kunne se bort fra, når adfærd og handlinger skulle forklares. Sindet er for Mead et resultat af den sociale proces, hvor mennesker gennem kommunikation, dvs. først gennem gester, senere gennem sprog, oparbejder en forståelse af sig selv ved at antage de andres attituder, der gør at man kommunikerer meningsfuldt med dem og de med én. Mig'et opstår i det sociale spil, hvor man fremtræder for de andre og de andre fremtræder for én, og hvor kommunikationen kun lykkes, fordi man forstår sig selv som én der kender de sociale spilleregler. Ved at antage "den generaliserede andens" attitude over for sig selv, bliver den enkelte i stand til at tænke. Selvfølgelig er derfor altid knyttet sammen med en forståelse af de sociale regler, der regulerer meningsfuld adfærd: uden internalisering af normer er der intet selv. Én af Meads vigtigste fortolkere og biografer, Hans Joas, introducerer i den forbindelse begrebet om "den praktiske intersubjektivitet". Med sin vægning af gesters og sprogets betydning i dannelsen af praktisk intersubjektivitet som grundlag for subjektiviteten, er Mead samtidig forløber for og inspirationskilde til "den sproglige vending" i filosofien.

Ved at introducere et Jeg som den instans, der er opmærksom på det sociale Mig, men som ikke selv kan være opmærksom på sig selv, bliver den enkelte mere end blot spejlbilledet af gruppenormer. Jeg'et handler spontant, det vil sige uden først at have været opmærksom på sig selv, og bringer derved friheden ind i handlingsrummet.

Men også som social Mig kan den enkelte blive opmærksom på forskellige gruppenormer, forskellige værdisæt og gå imod aktuelle normer ud fra en identifikation med en anden gruppe - i sidste instans gennem en identifikation med menneskeheden. Her findes drivkraften for socialt oprør og sociale forbedringer. Dette forhold udfylder og jagter Mead især hen imod slutningen af bogen. Den ellers så nøgterne og videnskabelige Mead viser en anden side af sin søgen, hvor han knytter konturerne af sit idealsamfund an til analysen fra første del af bogen. Mellemligstidens

Europa træder frem som kontekst for en politisk, humanistisk, næsten utopisk Mead, der er optaget af menneskehedens fremtid:

"Den sociale idealtilstand for mennesket – idealtilstanden eller det endelige mål for menneskets sociale udviklingsproces – vil være nået med udviklingen af de universelle menneskelige samfund, hvor alle mennesker er i besiddelse af en perfektioneret social intelligens, sådan at al social mening vil være bevidsthedsmæssigt afspejlet på samme måde hos alle enkeltindivider; på denne måde vil den mening, der er knyttet til enhver persons handlinger eller gestus være den samme, uanset hvilket andet individ der reagerer på denne meningsfyldthed" (s. 332) ...

Den bekymrede Mead toner dog frem i forlængelse af fremtidsvisionen:

"Som vi i dag kender demokratiet, har det ikke udviklet kommunikationen på en sådan måde, at individer kan leve sig ind i attituderne hos dem de påvirker... Idealtilstanden for det menneskelige samfund kan ikke opnås, så længe individer ikke er i stand til i udøvelsen af deres egne funktioner at leve sig ind i attituderne hos dem de påvirker." (s. 349)

BOGENS OPBYGNING

Bogen er opbygget i seks dele. Først en kortfattet, præcis og veldisponeret introduktion af Søren Willert. De bearbejdede forelæsningsreferater handler om (1) Meads ståsted: socialbehaviorismen (2) psykologien: sindets opståen og funktion (3) den filosofiske figur der gør, at den enkelte er et socialt væsen og har sin frihed (4) samfundsfilosofien der argumenterer for en evolution mod en tilstand, hvor markering af egne rettigheder er koblet til anerkendelse af alle andre fællesskaber, en tilstand af universel samtale og (5) nogle supplerende essays.

Den bedst kendte af Meads tekster om selvet findes i den tredje del. Den er central, fordi den på en gang er forankret i en empirisk reference og en streng logik og er visionær. Oversættelsen vil give mange, deriblandt også studerende på professionsuddannelser, mulighed for at komme tæt på disse mikrosociologiske og socialpsykologiske forståelser af selvets tilblivelse, den generaliserede anden, leg, spil, frihed og social kreativitet.

Oversættelsen indeholder både de originale noter og Søren Willerts noter. Den viser forbindelser til moderne teoridannelser og medfører forhåbentlig, at psykologer igen vil tage Meads forståelse af sindet og selvet op, sådan som den især udfolder sig i første og anden del af teksten.

INSPIRATION TIL SOCIAL KRITIK

Denne bog har haft en fantastisk indflydelse. Indenfor sociologien har den inspireret til den symbolske interaktionisme, indenfor samfundsfilosofien danner den grundlag for både Jürgen Habermas' teori om den kommunikative handlen og for hans efterfølger Axel Honneths tanker om kampen om anerkendelse. Mead knyttes til en kritisk-teoretisk tradition, der på den ene side protesterer mod ideen om, at der grundlæggende er et abstrakt, subjektivt sind eller en abstrakt frihed til at vælge, og som på den anden side protesterer mod ideen om, at den enkelte skulle kunne trives, som en ren afspejling af hans sociale position.

Mead har tilsyneladende skaffet os en begrebsmæssig vej ind i det komplekse forhold mellem den enkelte og fællesskabet, som i det moderne både er og skal være et ustabil forhold. Sproget, der muliggør at vi anfægter hinandens holdninger og handlinger, men som samtidig henviser til at det er meningen, at vi skal komme til gensidig forståelse og anerkendelse, er det medium hvorigennem mennesker dannes, men det muliggør også moralske bestræbelser, dvs.

"bestræbelser på at tilgodese alle de interesser, der på den ene side bygger samfundet op og på den anden side bygger individet op" (s. 410).

Meads tilgang fungerer desuden kritisk i forhold til det aktuelle paradigmeskift i socialpolitikken, som bl.a. Tine Egelund har sat på dagsordenen under overskriften "selvets socialpolitik". I denne nye socialpolitik appellerer man til ansvarlighed hos den enkelte. Selvansvarlighed betyder her, at borgeren skal ændre holdning og se sig selv som en del af problemet, have det som projekt at reformere sig selv. Det handler om at indse, at man er ufuldendt og må arbejde med sig selv. I "selvets socialpolitik" individualiseres samfundsanliggender og tidligere socialpolitiske faste antagelser som fattigdom, social eksklusion og strukturelle uligheder: en socialpolitik der falder bagom Mead til en ideologi om, at enhver er kilde til sig selv.

Beslægtet med dette paradigmeskift er interessen for selvhjælpsbøger og selvrealiseringskurser. Kernen i selvudvikling er, at man ikke er sig selv. En tanke Mead i og for sig kunne sympatisere med, idet han ønsker at fremhæve muligheden for, at den enkelte kan udvikle sine egne talenter og unicitet. Men Mead ville sikkert opponere imod fortsættelsen af selvrealiseringens mantra, at ens rigtige jeg ligger skjult inde i kroppen og må forløses, og at det er guld, hvis det lempes ud.

"Bevidsthed som sådan refererer til organisme såvel som til omgivelser og kan slet ikke henføres til den ene af de to." (s. 354)

Mead peger på, at selvrealisering og social kontrol er sammenhængende.

Den enkeltes totale frigørelse bindes således til omgivelsernes medspil og dermed forbindes den enkeltes frigørelse med et krav om en demokratisk forbedring af samfundet. Heri ser vi også Meads slægtskab med den amerikanske pragmatisme, der bl.a. kom til udtryk i et livslangt venskab med John Dewey. For pragmatikeren ligger en teoris sandhedsværdi ikke kun i, hvorvidt teorien giver et korrekt billede af virkeligheden, men i teoriens potentiale til at muliggøre rigtige handlinger.

"Selvets socialpolitik" ledsages af kontrakttænkning: har man først konstrueret et frit selvberørende subjekt med ansvar for egen udvikling, kan man efterfølgende konstruere dette subjekt, som ét der forbinder sig med andre gennem kontrakter. Kontrakter indgår man, fordi man kan se sig egen fordel ved dem, eller fordi man ikke får andet valg. Med inspiration fra Mead kan man fremføre, at kontrakttænkningen i det sociale arbejde bygger på to illusioner. Den ene er, at den enkelte ved at kigge indad kan finde ud af, hvad der er bedst at gøre. Finde ind til selvets kerne og begynde der, som nutidigt behandler-sprog ynder at kalde det. Den anden er, at den svage part skulle have en reel mulighed for at kigge indad. Kontrakter installerer en tankefigur der siger, at den enkelte har sin frihed, og udbygger den ved at indgå kontrakten. Ved at installere denne tanke hos den afhængige part og samtidig i praksis umuliggøre kritisk kommunikation, opnår man snarere det modsatte af anerkendelse, nemlig beskadigelse af den enkeltes integritet. Samtidig med at der installeres en skjult samfundsmæssig magtudøvelse, afmonteres det moralske fællesskab, der bygger på den anerkendelse, som ifølge Mead er forudsætningen for, at der kan opstå samhandlingsfrihed.